

Anna Sivula

Historian esitys kytkee eletyt paikat ja esineet kulttuuriperinnöksi

Artikkeli käsittelee hanketta, jossa Satakunnan Museo pyysi Porin yliopistokeskuksen Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen koulutusohjelmaa tuottamaan porilaisnaisten pienoiselämäkertoja ja osallistumaan niihin perustuvan näyttelyn toteuttamiseen. Anna Sivula ohjasi 1800-luvun biografiaita laativia opiskelijoita ja analysoi tekstissään sitä, miten biografit historian esitykset käännettiin museonäyttelymuotoiseksi menneisyyden representaatioksi.

Onko olemassa kokeilevaa historian tutkimusta? On, jos tutkimme historiaa inhimillisenä tietoisuutena.¹ Sain tilaisuuden tutkia historiallisen tiedon muodonmuutoksia Satakunnan Museon kanssa toteuttamassani ”Kaupunkilaisnaisten jäljillä”-hankkeessa. Toivomuksena oli, että tuotettavat elämäkerrat edustaisivat monipuolisesti Porin kaupungin 1800-luvulla syntynyttä naispuolista väestöä. Biografiaita ja niihin perustuvaa näyttelyä työstä ryhmä syventävien opintojen opiskelijoita. Tutkimuskohteet ulottuvat hukkuneesta lapsesta pitkän työuran tehneeseen diakonissaan, näkövammaisesta prostituoidusta varakkaaseen talonmistajaan ja hylätystä vaimosta salavuoteussuhteessa eläneeseen ompelijattareen. Henkilögalleriaa täydensi kaupunkilaisnaisten elämään vahvasti vaikuttanut tyyppillinen kaupunkilehmä. Biografioiden pohjalta rakennettiin intendentti Tuulikki Kiilon johdolla Porissa sijaitsevaan Rakennuskulttuuritalo Toivoon näyttely ”Kutsumus, kiusaus ja lysti: naisia Porissa”.²

Ohjasin syksyllä 2011 kahdentoista pienoisiografian tuottamista ja havainnoin keväällä

2012, miten historian esitykset käännettiin menneisyyden representaatioksi. Analysoin artikkeleissani sitä, miten ohjatusti tuotetuilla, yhteistyökumppanin tilaamalla biografiailla rakennettiin historiallisia merkityksiä. Teoreettisena viitekehysenä on Paul Ricœurin vuonna 2000 esittelemä historiografisen operoinnin teoria. Ricœur erottaa historiografisessa operoinnissa dokumentoivan, ymmärtävän ja selittävän sekä representoivan vaiheen.³ Historiografisen operointi tuottaa tulkintaehdotuksia, joista tulee jaettavaa historiaa, kun ne omaksutaan. Paul Ricœur käyttää tästä omaksumalla tapahtuvasta historioitumisesta nimitystä *representance*.⁴ Sanaa on vaikea kääntää, mutta *representanssi* viittaa prosessiin, jossa esitetty historia kytkeytyy yksityisiin ja jaettuihin muistikuviin ja osallistuu kadonnutta menneisyyttä tietoisuudessamme korvaavien mielikuvien muodostamiseen.

Rakennuskulttuuritalo Toivon näyttelyt liittyvät yleensä Porin kaupungin historiaan. Pienosiografioilla historioitiin esineiden lisäksi myös paikkoja ja kaupunkitilaa. Biografisen representaation yhdistäminen tiettyyn paikkaan muuttaa paikan aistimellisia ja emotionaalisia tulkintoja, vaikka paikan fyysis-sijainnilliset piirteet eivät muutu.⁵ Biografiat laadittiin muuttamaan ja vah-

1. Marc Bloch määritteli 1940-luvulla historian tutkimuksen kohteeksi inhimillisen tietoisuuden. Marc Bloch (2004) *Historian puolustus*, Helsinki: Artemisia Editzioni, 173.

2. Rakennuskulttuuritalo Toivo ja Korsmanin talo, <http://www2.pori.fi/smu/sivut/index.php?p=169> (viitattu 10.9.2012).

3. Paul Ricœur (2000a) *La mémoire, l'histoire, l'oubli*, Paris: Seuil, 182–184, 234–235.

4. Ricœur (2000a) 228–229.

5. Pauli Tapani Karjalainen (1997) 'Maailman paikoista paikan maailmoin – kokemuksen geografiaa', *Tiedepolitiikka* 4, 41–46. Pauli Tapani Karjalainen (2008) 'Paikka, aika ja elämäk kuva', teoksessa Arto Haapala & Virpi Kaukio (toim.) *Ympäristö täynnä tarinoita. Kirjoituksia kuvien ja kertomusten kysymyksistä*, Kuopio: Unipress, 22; Matti Enbuske (2012) 'Paikan ja tilan paradigmatt osaksi suomalaista historian tutkimusta', *Historiallinen Aikakauskirja* 110, 101–105.

vistamaan paikkojen ja esineiden historiallisia merkityksiä. Niitä käytettiin kulttuuriperinnön tuottamiseen.

Historian kulttuuriperintöprosessien raaka-aineena

Kulttuuriperintö ei lankea yhteisöjen omaisuudeksi annettuna eikä itsestään. Kulttuuriperintö syntyy arvottamisen, valintojen ja päätösten seurauksena. Yksilöt, yhteisöt ja erilaiset instituutiot historioivat ainoastaan osan menneisyydestään. Kulttuuriperintöprosessissa jokin menneisyyden jälki valitaan säilytettäväksi ja tuotetaan todisteeksi historioidusta menneisyydestä.⁶

Tarkastelen kulttuuriperinnön tuottamista historiakulttuurin ilmiönä. Historiakulttuurilla tarkoitan tapoja, joilla menneisyyttä koskevia mielikuvia muutetaan, tuotetaan ja hyödynnetään.⁷ Peter Aronsson erottaa historiakulttuurin käytännöllisessä aktiivisuudessa kolme erilaista kenttää. Historiakulttuurin *akateemisella kentällä* esitetään ja välitetään menneisyyden tulkintoja tutkijakoulutuksen saaneiden tutkijoiden kirjoittamissa ja akateemisen kontrollin läpi käyneissä julkaisuissa. Tulkintojen ensisijainen tavoite on menneisyyttä koskevien väitteiden paikkansapitävyys. Historiakulttuurin *harrastajien kentällä* tulkinnan voi julkaista esimerkiksi kotiseutu- ja juhla kirjana, tutkijaksi voi pätevöityä vaikkapa itse opiskellen tai opintopiirissä, ja menneisyyttä koskevien väitteiden paikkansapitävyyden todistamisen sijasta tavoitteena on omaksi koettu, yhteisöllisesti jaettu ja merkityksellinen mielikuva menneestä. Historiakulttuurin *yksityisellä kentällä* menneisyyden tulkintoja voi Aronssonin mukaan välittää vaikkapa kahdenkeskisessä kapakkakeskustelussa, eikä tulkinnan tarvitse lainkaan perustua tutkimuksellisiin operaatioihin. Yksityistä historiakulttuuria tuottavalla kentällä on tärkeintä antaa menneisyydelle henkilökohtainen mielekkyys, joka auttaa yksilöä tai hänen lähipiiriään rakentamaan identiteettiään tai säilyttämään esimerkiksi muistoja ja perheen sisäistä perimätietoa.⁸ Kent-

tien aktiivisuudet ja toimijat kohtaavat historia-kulttuurin tuotteissa ja tuotantoympäristöissä, koulujen historiantunneilla, museoissa, historia-keskusteluissa ja erilaisissa menneisyyden representaatioissa. Historiakulttuurin kentät ovat vuorovaikutteisia, mutta niitä erottaa toisistaan erilainen suhtautuminen historiantutkimuksellisiin sääntöihin.

Museologit ovat olleet kulttuuriperintöprosessin rakenteesta kiinnostuneempia kuin historiantutkijat, ja Stefan Bohman on mallintanut kulttuuriperintöprosessin. Se etenee historiallisen tiedon käyttämisestä kohti kulttuuriperinnön institutionalisoimista ja sitä seuraavaa museoimista.⁹ Bohmanin esittelemä malli ei ota kantaa siihen, miten ja millä historiakulttuurin kentällä kulttuuriperintöprosessiin valjastettu historiallinen tieto on tuotettu. Kokeilussani käytetty historiallinen tieto tuotettiin pienoisbiografioiden muotoon akateemisesti kontrollidussa työryhmässä ja historian metodisääntöjä ohjatuksi noudattaen. Biografiat ovat museonäyttelyiden jokapäiväistä raaka-ainetta. Pienoisbiografia on suppea elämänhistoriallinen esitys, josta ilmenevät kohdehenkilön elämän kesto ja ajoitus.

Paul Ricœurin mukaan representaatiosta ilmenevä historiantutkimuksen todistelusaantö-

6. Anna Sivula (2010) 'Menetetyin järven jäljillä', teoksessa Pertti Grönholm & Anna Sivula (toim.) *Medeista pronssisoturiin. Kuka tekee menneestä historiaa? Historia Mirabilis* 6, Turku: THY, 35.

7. Hannu Salmi (2001) 'Historiakulttuurin muodot', teoksessa Jorma Kalela & Ilari Lindroos (toim.) *Jokapäiväinen historia*, Helsinki: SKS; Peter Aronsson (2004) *Historiebruk. Att använda det förflutna*. Lund: Studentlitteratur.

8. Aronsson (2004) 43; Sirkka Ahonen (1998) *Historiaton sukupolvi? Historian vastaanotto ja historiallisen identiteetin rakentuminen 1990-luvun nuorison keskuudessa*, Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 15–17.

9. Museologian näkökulmia kulttuuriperinnön tuottamiseen, institutionalisoimiseen ja museoimiseen esittelee esimerkiksi teos Lennart Palmqvist, Stefan Bohman (red.) *Museer och kulturarv. En museivetenskaplig antologi*. Stockholm: Carlsson. Rådet för museivetenskaplig forskning, 2003.

jen noudattaminen erottaa historian esitykset muusta menneisyyttä koskevasta puheesta.¹⁰ Suhtautuminen todistelusaäntöjen noudattamiseen tuottaa myös historiakulttuurin kenttien välille helposti havaittavia rajapintoja: Akateeminen kenttä sulkee pois piiristään sellaiset menneisyyden esitykset, jotka eivät ilmennä todistelusaäntöjen noudattamista.

Historiallisen tiedon käyttötarkoitus ohjaa historioiden tuottamista

Rakennettuun ympäristöön merkittävä menneisyyden jälkeä nimitetään monumentiksi.¹¹ Porilaisnaisten pienoisbiografioiden tavoite oli tuottaa kaupungin paikoille ja näyttelyn esineille uusia historiallisia merkityksiä. Työryhmä teki tilaushistoriallista tutkimusta, ja kirjoittajat tiesivät kenelle kirjoittivat: he olivat kertomassa menneisyyden porilaisnaisista nykyisille, Porin kaupungin historiasta ja erityisesti kaupungin rakennetusta ympäristöstä kiinnostuneille museovieraille.¹²

Kirjoittajat tiesivät, että näyttelyn tehtävä on tukea paikallisen identiteetin rakentamista.¹³ He tiesivät olevansa tuottamassa museoyleisölle jaettavaksi tarkoitettua, kollektiivisia muistikuvia ja kaupunkitilan ja -paikkojen kokemuksia muuttavaa historiaa.¹⁴ Olisin voinut ohjeistaa kirjoittajat tuottamaan monumentteja. Monumentti-termiin on kuitenkin sen käyttöhistorian aikana kiinnittynyt moraaliseen esikuvallisuuteen viittaavia sivumerkityksiä.

Muistomerkki tai monumentti tarkoitti vielä 1830-luvulla rakennusjäännettä, muistopatsasta tai elämäkertaa joka oli moraalisesti merkitsevä menneisyyden todistuskappale.¹⁵ Moraalinen merkittävyys määrätyn aikalaisten näkökulmasta. Kun Nietzsche vuonna 1874 teoksessaan *Historian hyödyistä ja haitasta elämälle* vaati ”elämää palvelevaa” historiaa, hänellä oli mielessään kansakunnan sivistyshistoriaa ja maailmanhistoriallista tehtävää esittävät teokset. Nietzsche erotti toisistaan historian monumentaalisen, antikvaarisen ja kriittisen käytön. Monumentaalinen

käyttö oli historiallisen esimerkin käyttämistä inspiraation lähteenä. Antikvaarinen käyttäjä etsi historiasta jatkuvuuden ja johonkin kuulomisen tunnetta. Kriittinen käyttäjä puolestaan arvioi menneisyyttä ja pohti, mitkä sen jäänteet olisivat vielä säilyttämisen arvoisia.¹⁶ Myös Suomessa tallennettiin kansakunnan menneisyydestä kertovia muinaismuistoja. 1880-luvulla perustetun Kansallismuseon alkuperäinen toiminta-ajatus oli koota mahdollisimman kattavat aineelliset todisteet suomalaisten osuudesta maailman ”sivistyshistoriaan” ja ”kulttuurikehitykseen”.¹⁷ Monumentin merkitys on siinä määrin kansallisen historian kehyskertomuksen ja sitä vahvistaneen historiografisen käytännön läpikäynnin, ¹⁸ että päätin kehottaa pienoisbiografioiden kirjoittajia välttämään kohteensa monu-

10. Ricœur (2000a) 228; Anna Sivula (2006) *Kysymyksiä ja voimaviivoja. Marc Blochin historiantutkimuksellisen tuotannon metodologinen perintö*, Scripta lingua Fennica edita, Turku: Turun yliopisto, 45–47.

11. Rudy Koshar (2000) *From Monuments to traces*, Berkeley: University of California Press, 11–13.

12. Tutkimustehtävän reflektioinnista esim. Jorma Kalela (2010) 'Historian rakentamisen mieli ja tutkijan valinnat', teoksessa Pertti Grönholm & Anna Sivula (toim.) *Medeasta pronssisoturiin. Kuka tekee menneestä historiaa. Historia Mirabilis* 6, Turku: THY, 43.

13. Museoista identiteetin rakentajina esim. Stefan Bohman (1997) *Historia, museer och nationalism*, Stockholm: Carlssons, 131.

14. Paikkaan liittyvistä muistikokemuksista esim. Anne-Mari Forss (2007) *Paikan estetiikka. Eletyn ja koetun ympäristön fenomenologiaa*, Helsinki: Yliopistopaino Kustannus, 83; Juhani Pallasmaa (2006) 'Ihmisen paikka. Aika, muisti ja hiljaisuus arkkitehtuurikokemuksessa', teoksessa Arto Haapala & Martti Honkanen & Veikko Rantala (toim.) *Ympäristö, arkkitehtuuri, estetiikka*, Helsinki: Yliopistopaino, 251.

15. Matti Klinge (2010) *Suomalainen ja eurooppalainen menneisyys. Historiankirjoitus ja historiakulttuuri keisariaikana*, Helsinki: SKS, 57–58.

16. Friedrich Nietzsche (1999) *Historian hyödyistä ja haitasta elämälle*, Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston kirjasto.

17. Petja Aarnipuu (2008) *Turun linna kerrottuna ja kerrottavana tilana*, Helsinki: SKS, 18–21.

18. Françoise Choay (1999) *L'allégorie du patrimoine*, Paris: Editions du Seuil, 9.

mentalisointia. Täsmensin ohjetta tokaisemalla: ”Ette ole täällä tekemässä mummostanne moraalisesti merkittävää pönötyskuvaa.”

Historioitsijan tehtävä on yrittää ymmärtää ja tehdä ymmärrettäväksi menneisyyden ihmistä.¹⁹ Historia syntyy kertomisesta, ja se tuotetaan kertomalla ihmisten elämästä. François Furet muistuttaa, että biografia on historiantutkimuksen perusmuoto. Se antaa mallin kaikille historian esityksille. Historian esityksen sisältöä ei määritä tietty tutkimuskohde vaan tietty puhumisen tapa. Historia on keino rakentaa kaoottisesta tapahtumisesta koostuva menneisyys eletyn elämän näköiseksi. Biografia sisältää kaikki ne elementit, joista inhimillisen ajan kokemus rakentuu. Biografiassa esitetään syntymän ja kuoleman rajaama elämän kesto. Esitettäväksi valitaan ajoitettuja ja ajoitettavissa olevia tapahtumia, jotka sijoittuvat alun ja lopun väliin. Historiaan kuuluu aina esitetyn ajan rajallisuus.²⁰ Biografinen esitys rakennetaan muiden historian esitysten tavoin faktoista, jotka ovat historiantutkimuksen metodisääntöjä noudattaen muodostettuja lausumia. Lausueessaan faktan historioitsija puhuu tapahtumasta tai tapahtumisesta.²¹ Historia on juonellinen esitys, ja kirjoittaja tähtää juonen ymmärtämiseen ja selittämiseen.²²

Henkilöä käsittelevän pienoisiografin tavoitteeksi asetettiin yhden kaupunkilaisnaisen elämän muotoutumisen ymmärtäminen, selittäminen ja esittäminen juonellisen, historiantutkimuksen metodisääntöjä noudattaen esitetyn kertomuksen avulla.²³ Tavoite oli, että biografian tekijät pyrkisivät pysyttelemään akateemisen historiakulttuurin alueella. Kirjoittajat saivat itse päättää, millaista kontekstia kertomuksellaan avaisivat. Esityksen pituus rajattiin viiteen sivuun. Tiiviissä ja pienimuotoisessa esityksessä faktojen suhteellinen osuus korostuu. Jokaiseen pienoisiografiaan sisältyivät ymmärrettävästi ja lähteiden luotettavuutta kriittisesti arvioiden kerrotut elämän alku, ajoitetut ja paikannetut käännekohtat ja loppu.

Biografia on todisteisiin tukeutuva kertomus eletystä elämästä. François Furet kiteyttää: ”Historia värähtelee kertomisen taidon, käsitteiden älyllisyyden ja todisteiden pitävyyden välisessä tilassa. Kerronta ja saavutetun ymmärryksen taso eivät siitä kärsi, jos todisteet ovat vakuuttavia ja käsitteet eksplisiittisiä.”²⁴ Todisteisiin tukeutuvaa kertomusta tuottaessaan työryhmä kohtasi sen historiantutkimukselle tyypillisen ongelman, ettei menneestä aina jää todisteita, joiden varassa voisi rakentaa kiistattoman faktan. Esimerkiksi kahden irtolaisnaisen kuolinai-ka jäi selvittämättä, sillä naiset yksinkertaisesti katosivat jäljettömiin tai heidän julkisiin asiakirjoihin jääneet jälkensä päättyivät. Toisen irtolaisen syntymänkin ajoitus jäi epävarmaksi.²⁵

19. Bloch (2004) 89.

20. François Furet (1982) *L'Atelier de l'histoire*, Paris: Flammarion, 73.

21. Ricœur (2000a) 227.

22. Paul Veyne (1971) *Comment on écrit l'histoire*, Paris: Seuil, 53–55.

23. Tavoitteen muotoilussa käytin Paul Ricœurin historiografisen operoinnin teoriaa. Ricœur (2000a) 182–184 ja 234–235. Alkusyksystä kaikki työryhmän saivat tutkitavakseen yhden naisen. Yksi työryhmän jäsen innostui tarkastelemaan kaupungin naisia tyypillisen kaupunkilehmän kautta. Kristian Lindroos ja henkilö, joka ei halua nimeään julkisuuteen työstivät Amanda Timgrenin tarinaa. Lindroos jäi sittemmin pois työryhmästä. Sairaanhoidajatar Dagmar Tammelinin tarinaa kirjoittivat Tarja Aalto, Anna Matikainen ja Anna Vuorinen. Kauppias Fiina Aaltoa tutki Hanna Jaakola, ompelija Hilja Maria Santalaa hänen tyttärentyttäreensä Liisa Heino, kansanedustaja Aino Forstenia Sari Mäkiranta, irtolaisnainen Amanda Maria Yläniä Piritta Huhta, irtolaisnainen Maria Sofia Stenholmia Nana Keränen, lastentarhan johtajatar Saima Kyhää Riikka Kaivola-Häyry, sahatyöläisen tytär Rauha Johanna Limnellä Susanna Siro, ”elävän leski” Hilja ja Amanda Tuomista Hanna Paasikoski, kahvilanhoitaja Paula Intosta Maaret Louhelainen ja ruutukaava-alueella asunutta tyypillistä lehmää Minna Karru. Valmiit pienoisiografiat eli minibiografiat ovat osa NAISIA PORISSA -aineistoa (NP), joka on tämän artikkelin kirjoittajan hallussa, ja siirretään Satakunnan museon kokoelmiin vuoden 2012 aikana.

24. Furet (1982) 90.

25. Nana Keränen: Maria Sofia ”Hämöyly” Stenholm. Minibiografia 1.12.2011, 3 ja 5–6. NP.

Tapahtumallistimme²⁶ kohdehenkilön elämän ajoittamalla ja paikantamalla elämän esittämistä jäsentävät käännekohtat. Konstruoinme, mahdollisuuksien mukaan, elämäntapahtumien kuvauksen arkistolähteiden varassa. Tulkintoja tukevina lähteinä käytimme soveltuvin osin myös yhteistyössä kohdehenkilöiden jälkeläisten kanssa tuotettua tietoa.²⁷

Tapahtumallistaminen on keskeinen käsite Michel Foucault'n genealogisessa tutkimusotteessa. Foucault valitsi genealogisen tarkastelunsa kohteeksi jonkin oman nykyisyytensä elementin ja tuotti tätä nykyisyytensä elementtiä koskevan ymmärryksen tapahtumallistamalla sen ainutkertaisen prosessin, jonka tuloksena elementti on muotoutunut.²⁸ Foucault käytti tapahtumallistamista vastahistorioiden tuottamiseen, mutta luovuin tästä sitoumuksesta. En halunnut ohjata työryhmää kirjoittamaan vastahistorioita, sillä tavoite oli lisätä kaupunkiin liittyvää historiallista tietoa. Vastahistorioiden tavoitteenasettelussa korostuu vallitsevan tulkinnan puutteiden ja heikkouksien osoittaminen. Lukijan ja tekstin välisissä neuvotteluissa teksti voidaan toki työstää käytettäväksi vastahistoriana, vaikka kirjoittaja ei tällaista käytötappaa ehdottaisi.

Biografioiden kirjoittamista ohjaa implisiittinen kysymys, joka koskee sitä, miten tutkimuskohteen elämästä tuli sellainen kuin tuli. Kysymykseen voi vastata monella tavalla, ja vastauksista suuntaa se konteksti, jonka avulla tutkija on päättänyt rakentaa kertomansa elämän ymmärrettäväksi. Biografien esitys tuo menneisyyttä nykyisyyttä määrittävän ymmärryksen piiriin tapahtumallistamalla kuolleiden elämää. Se alleviivaa menneisyyden toimijoiden ja toiminnan kontekstin poissaoloa samalla, kun se tekee poistuneista, kuolleista, läsnä olevia.²⁹ Koska biografian tehtävä on tuottaa menneisyyden ihmisen elämälle ymmärrettävyyttä, annoin työryhmäläisille avainsanoja, joista he saivat valita tutkimansa elämän jäsentämiseen ja sen käännekohtien tunnistamiseen parhaiten sopi-

vat 2–3 käsitettä. Näitä olivat verkostot, osallistuminen, vaikutusvalta, toimeentulo, omaisuus, elinkeinot, terveys, koulutus, oppineisuus, asuminen ja mahdollisuus oman sosiaalisen aseman parantamiseen. Korostin, ettei luettelo ollut tyhjentyvä: kirjoittajat saivat halutessaan avata muitakin näkökulmia menneeseen. Suurin osa valitsi näkökulmakseen kohdehenkilön terveyden, elinkeinon ja mahdollisuudet oman sosiaalisen aseman parantamiseen.

Pienoisbiografioiden ensimmäiset, alustavat versiot valmistuivat joulukuussa 2012. Niissä kerrottiin muutamalla sivulla rouva Amanda Timgrenin (1816–1867) sairaanhoitajatar Dagmar Tammelinin (1875–1960), kauppiatar Fiina Aallon (ent. Wanka, o.s. Haavisto 1876–1961), ompelija Hilja Maria Santalan (1885–1962), kansanedustaja Aino Forstenin (1885–1937), prostituoitu Amanda Maria Ylénin (1884–?) ja prostituoitu Maria Sofia Stenholmin (1872–?), lasten-

26. Tapahtuman käsitettä on pohdittu erityisesti ranskalaisessa historian metodologiaa ja peruskäsitteitä koskevassa keskustelussa. Fernand Braudel tarkoittaa tapahtumahistorialla historian pintatasoa, yksilötasoa, aikalaiskokemuksen tasoa, joka on hänen mukaansa inhimillisesti kiinnostavaa, mutta ei historioitsijan näkökulmasta tärkein tarkastelukohta. Fernand Braudel (1980) *On History*, Chicago: The University of Chicago Press, 21. Tapahtumallistava historia puolestaan tarkoittaa otetta, johon François Dosse (1999) viittaa teoksessaan *Empire of Meaning. The Humanization of the Social Sciences*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 150, analysoituaan Michel Foucault'n vuonna 1978 esittelemiä tapahtumiseen liittyviä käsitteitä. Tapahtumallistava historia esittää menneen ja nykyisyyden välisen suhteen uudella tavalla. Sille on ominaista "esittämisen sääntöjen luvaton haltuunotto". Ilpo Helén (2005) 'Genealogia kritiikkinä', *Sosiologia* 42, 105.

27. Biografiatyöryhmän kokousmuistio 23.2.2012; Biografiatyöryhmän kokousmuistio 4.4.2012; Hanna Jaakola: "Maitokauppa onkin sellainen kauppa joka vaatii ääretöntä huolenpitoa ja puhtautta..." – Kauppiatar Fiinan tarina, *Minibiografia*, 1.12.2011, 4–5; Heino, Liisa: Torpan tytöstä ompelijaksi ja talonomistajaksi, *Minibiografia*, 1.12.2011, 4–6. NPa.

28. Helén (2005) 104–105.

29. Paul Ricœur (2000b) *Tulkinnan teoria*, Helsinki: Tutkijaliitto, 143–144.

Satakunnan Museon varastosta peräisin olevat esineet saivat näyttelyssä edustaa tavallisten porilaisnaisten tavaroita. Anna Sivula.

tarhanopettajatar Saima Kyhän (1888–1974), työmiehen tytär Rauha Johanna Limmelin (1889–1892), ”elävän leski” Hilja Amanda Tuomisen (o.s. Uola 1897–1971), kahvilanhoitaja Paula Intosen (1898–1986) ja vaikeasti tavoitettavan, 1950-luvulla vielä tavallisen, mutta jo 1980-luvulla kadonneen tyypillisen kaupunkilehmän elämäntarina. Kaikkien biografioiden esitettyjen tosiasiaväitteiden argumentaatio ilmensi historian tutkimusmenetelmien perusteiden ja todistelu- käytännön hallintaa.³⁰

Tiivistetty biografia kytkettiin näyttelyssä paikkoihin ja esineisiin

Työryhmä aloitti biografioiden kääntämisen näyttelyksi perehtymällä näyttelyn rakentamista ehdollistavaan, museon suunnittelua ohjeistavaan ja aikatauluttavaan GANTT-kaavioon.³¹ Intendentti Tuulikki Kiilo laati sen pohjalta näyttelyn toteuttamisaikataulun ja esitteli käytettävissä olevat resurssit. Näyttelyn käytettävissä oli

Rakennuskulttuuritalo Toivon eteisestä, hella-huoneesta ja salista koostuva tila sekä rajallinen määrä rahaa, materiaaleja, esineitä ja apu työvoimaa.

Biografiateksti ei itsestään asetu näyttelyksi. Näyttely rakennetaan esitettävän asian lisäksi esineistä, kuvista, audiovisuaalisesta aineistosta, näyttelyarkkitehtuurista, teksti- ja kuvaplansseista, markkinointimateriaalista, ohjesohjelma- ja tiedotuksesta, avajaisista ja jälkitöistä.³²

30. Kaupunkilehmä oli eräässä suunnittelukokouksessa keksitty naisgallerian jatkeeksi, ja se pysyi mukana loppuun asti. Jokaisesta biografiasta laadittiin puolen tunnin pituinen, kuvitettu esittely, jossa tutkijat esittelivät sekä kohdehenkilön että tietolähteensä. Powerpoint-esitykset. Seminaari Porissa 2.12.2011. NPa.

31. Näyttelyprosessin kuvaus – aikataulu ja toimijat. NPa.

32. Konkreettisia ohjeita näyttelyn rakentamiseen antoi museon GANTT -kaavion lisäksi museolla laadittu ohjekirja. Akuliina Aartolahti, Johanna Jakomaa, Sari Kaarto & Kaisa Lindewall (2011) *Kui ja ketä? Opas Satakunnan museon näyttelytuotantoon*, Pori: Satakun-

Tuulikki Kiilo ohjeisti näyttelytyöryhmäläiset laatimaan pienoisbiografioista lyhyet tiivistelmät, jotka työstettiin näyttelyteksteiksi. Suppeita tekstejä lyhennettiin entisestään. Intendentti painotti myös, ettei näyttelyesineen tarvinnut olla autenttinen siinä mielessä, että se olisi kuulunut pienoisbiografian henkilölle. Esille voisi asettaa museon varastosta ”tavallisten naisten tavaroita”. Tarjolla oli esimerkiksi esiliina, valkoiset puntilliset alushousut, emäntäkoulussa kirjottu aluspaita, muurarin kauha, maitomitta, virsikirja ja kahvipannu.³³ Ensimmäinen esine, jonka esillepanosta työryhmä pääsi yksimielisyyteen, sai kuitenkin arvonsa autenttisuudesta. Se oli kyttyräselkäisen, avosuhteessa eläneen ompelija Hilja Maria Santalan ompelukone.³⁴

Ompelukone osoittautui näyttelyn avajaisissa toimittajien suosikiksi. Sitä valokuvattiin, koskeltiin ja sen äärellä keskusteltiin. Seurasin vierestä isoäitinsä Hiljan biografian kirjoittaneen Liisa Heinon ja toimittajan keskustelua ja kirjoitin ylös toimittajan kommentin: ”... että saattoi vammaisuudestaan ja vaikeuksistaan huolimatta löytää rakkauden, ja että he lopulta pääsivät naimisiin”.³⁵ Toimittaja lepuutti kättään ompelukoneen kannella. Hän tuotti esinettä kaupungissa eletyn rakkaustarinan todisteeksi – puhumalla siitä.

Suunnittelutyöryhmä oli omaksunut saamansa ohjeet ja kirjasi muistionsa, ettei näyttelyyn tai näyttelymateriaaliin tulisi naisten ”pönötyskuvia”. Työryhmä hahmotteli näyttelyn visuaalista ilmettä yhdessä ammattigraafikon kanssa. Näyttelyjuliste oli tarkoitus koota kohdehenkilöiden muotokuvista ja kohdehenkilöiden kaltaisia naisia esittävistä henkilökuvista. Suurin osa julisteen kuvista oli kuitenkin lopulta autenttisia juuri siinä mielessä, että ne esittivät biografian päähenkilöä. Kasvottomat prostituoidut eivät päätyneet näyttelyjulisteeseen.³⁶

Biografioiden kohdehenkilöiden elämät paikat³⁷ oli tarkoitus esitellä kartalla. Työryhmä kirjasi paikkoja muistiin: Esimerkiksi kahvilanpitäjä Paula Intosen paikkoja olivat Porin työväenta-

Näyttelyn irtolaisnaisista ei ole jäänyt muotokuvia. Kuva on saunasta, jossa prostituoitu Hämysillan tiedetään kirjoittaneen ammattiaan. Satakunnan museo.

lo ja sittemmin purettu ravintola Hoito. Rakennuskulttuuritalo Toivon naapuritontilla oli vielä 1960-luvulla pidetty kaupunkilehmiä, ja Toivon pihapiirissä oli sijainnut Aallon Fiinan maitokauppa. Tiedossa oli myös, millä pihalla Hä-

nan Museo. 50-sivuinen ohjeisto sisältää ohjeita projektin läpiviemiseen. Siinä oli esimerkiksi erilaisia muistilistamalleja näyttelysuunnittelun eri vaiheita varten.

33. Yhteenveto ehdotetuista esineistä 4.4.2012, ja Biografiatyöryhmän kokousmuistio 23.2.2012. NPa.

34. Naisia Porissa palaverimuistio 4.4.2012. NPa.

35. Anna Sivula: Muistiinpanot näyttelyn avajaisten tiedotustilaisuudessa 4.6.2012. NPa.

36. Naisia Porissa palaverimuistio 4.4.2012 ja Aikajana-työryhmän muistio 23.2.2012. NPa.

37. Eletty paikka on historiallisella tiedolla ymmärrettäväksi tehty, kulttuurituotannon kohteeksi otettu paikka. Nostin käsitteen esimerkiksi Noormarkun historiaa käsittelevän teoksen otsikkoon. Maarit Grahn & Anna Sivula (toim.) (2008) *Noormarkun historiaa. Erämaasta eleyksi paikaksi*. Noormarkku: Noormarkun kunta.

mysilmäksi kutsuttu prostituoitu oli ensimmäisen kerran pidätetty.³⁸ Kartta laadittiin, mutta sitä ei asetettu näytteille, sillä seinätila loppui. Naisten elämät paikat liitettiin kartan sijaan Porin opastettujen kaupunkikierrosten selostuksiin. Niistä tuli osa suullisesti välitettyä kaupunkihistoriaa.

Osallistuva yleisö omaksui historian

Aikalaiskäsitteiden ongelmallisuus nousi pintaan, kun ilmaus ”elävän leski”, joka asiakirjoissa oli ilmaissut Kanadaan siirtolaiseksi lähteneen miehen hylkäämän puolison Hilja Snällin statuksen, kääntyi Satakunnan Museolla kirjoitetuissa näyttelytiedotteissa hetkeksi muotoon ”elävä leski”. Entä jos yleisö ei ymmärtäisi aikalaiskäsitteiden hämärtämää esitystä? Henkilögalleria ja aikalaiskäsitteet päätettiin ennen näyttelyn avaamista esitellä kaupunkilaisille yleisöluennoilla.

Yleisöluennot alkoivat maaliskuussa 2012. Museolla järjestettyyn luentoontuoli 80 kuulijaa. Tilaisuudessa esiteltiin *Hilja Santalan tie torpan työstä ompelijattareksi, Sussuja, sydänsuruja ja sosialidemokratiaa: päättäväisen Paulan matka Torpalta Ameriikkaan ja takaisin* sekä *Rauha Johanna 1889–1892*. Pirita Frigren esitteli väitöskirjatutkimuksensa kohteena olevia, 1800-luvun puolivälin Porissa eläneitä karanneiden merimiesten vaimoja.³⁹ Kaikki kuulijat eivät mahtuneet saliin, ja tuolit loppuivat kesken. Yleisö löysi tiensä myös 29. ja 31.5. pidetyille luennoille.

Yleisö on historian retorisessa kontekstissa väistämättä mukana, sillä tutkija ei esitä tulkin-taehdotuksiaan kuuroille seinille, vaan ihmisten omaksuttavaksi.⁴⁰ Biografisen esityksen retorisessa kontekstissa on vahvasti läsnä myös kolmas osapuoli, tutkimuksen kohdehenkilö. Jorma Kalelan mukaan tutkija käy samanaikaisesti kahta dialogia: toista tutkimuskohteinaan olevien ihmisten, toista yleisönsä kanssa. Suhde lukijoihin ottaa Kalelan mukaan lopulta väistämättä melkoisesti monologia muistuttavan muodon. Suhde tutkimuskohteeseen taas olisi Kalelan mukaan muokattava sisältämään ”nöyryyttä ja

kunnioittavaa suhtautumista historian subjekteihin”.⁴¹

Monologia välttääksemme teimme kesken-eräisen prosessin yleisölle tutuksi. *Satakunnan Kansa* esitteli hanketta ja tutkimuskohteita sunnuntaina 18.3.2012 viidellä sivulla. Artikkelissa pyydettiin yleisöltä myös kohdehenkilöitä koskevia tietoja ja esiteltiin kesken-eräiseen tutkimukseen liittyvien konkreettisten esimerkkien avulla niitä tapoja, joilla työryhmä tuotti historiallista tietoa. Saimme useita yhteydenottoja. Eräs vapaaehtoinen miestodistaja muisteli, että ”aina huolitellulla” kahvilaemäntä Paula Intosella oli ollut ”kaupungin parhaat takajalat”. Artikkelissa oli kerrottu myös vaikeasti jäljitettävistä prostituoiduista, mutta heitä koskevia muistoja meille ei kerrottu.

Artikkelin pääotsikko kertoi työryhmämme olevan ”Neiti Dagmarin jäljillä”. Lapsettomasta sairaanhoitaja Dagmar Tammelinista oli jäänyt vähemmän yksityistä tietoa kuin perheellisistä naisista, joten tarvitsimme kipeästi yleisön apua. Tietopyyntö teki henkilöstä kiinnostavan ja yleisö toimitti meille hänestä useita muistinvaraisia johtolankoja.

Paikallinen yleisö omaksui esittelemämme naiset osaksi omaa menneisyyttään. Tämä näkyi konkreettisesti esimerkiksi niin, että kaksi viikkoa artikkelin ilmestymisen jälkeen tuntematon nainen pysäytti minut kadulla ja halusi tietää, mitä neiti Dagmarille kuului. Julkisuuden siivittäjä vuoro vaikutus yleisön kanssa osoitti, että tässä kulttuuriperintöprosessissa historiakulttuurin akateeminen, harrastajien ja yksityinen kenttä limittyivät ja olivat vuoro vaikutuksessa keskenään.

38. Muistio. Ryhmä 2. Naisia Porissa palaveri 14.2.2012. NPä.

39. Rakennuskulttuuritalo Toivo. Naisia Porissa -luento-tilaisuus lauantaina 3.3.2012 klo 13–16. Esitemateriaali sisältyy NPä:on.

40. Kalela (2010) 54.

41. Kalela (2010) 54–55.

Tutkijat kiintyivät tutkittaviinsa ja alkoivat puolustaa heidän oikeuksiaan

Akateemisen historiakulttuurin kentällä toimiva tutkija ei voi irrottautua muista historiakulttuurin kentistä. Hän ei lakkaa harrastamasta historiaa. Tutkija rakentaa menneisyydelle paitsi uskottavan tulkintaehdotuksen, myös yksityisiä, henkilökohtaisia merkityksiä. Biografi solmii tutkittavaansa henkilökohtaisen suhteen, joka vaikuttaa siihen, millaisen äänen hän antaa representoimalleen ihmiselle.

Tutkin tämän henkilökohtaisen suhteen muodostumista tekemällä työryhmän jäsenille kyselyn. Pyysin tutkijoita aluksi kiteyttämään tutkimuskohteensa parilla adjektiivilla. Kaikki 13 kyselyyn vastannutta, naisista kirjoittavaa naista tekivät työtä käskettyä. Kahvilanhoitaja Paula Into oli ”itsenäinen ja rohkea”. Ompelijä Hilja Maaria Santala oli ”ahkera, säästäväinen”. Porvarinleski Amanda Timgren sai määreen ”rikas”. Kiknaksi nimitetty irtolaisnainen oli ”turvaton”. ”Elävän leski” Hilja Snäll oli ”vahva ja ahkera”. Kaupunkilehmät olivat ”vaan antavia”, ja Dagmar Tammelin kahden tutkijansa mukaan ”avulias ja ystävällinen, hienostunut ja hoivaava”. Kauppiatar Fiina Aalto oli ”tarkka ja taloudellinen” ja lastentarhan johtajatar Saima Kyhä ”rakastava ja pidetty”. Hämysilmäksi nimitetty irtolaisnainen oli ”turvaton ja holtiton”. Kansanedustaja Aino Forstén oli tutkijansa mukaan ennen muuta ”poliittinen”. Lapsena kuollutta Rauha Johanna Limnellä tutkija luonnehti adjektiivilla ”kohtalokas”. Määreistä 13 kuvasi henkilön luonnetta tai taloudellisen toiminnan tapaa. Kolme määritteli kohdetta aikalaiskontekstissa, mutta ikään kuin toisten näkökulmasta (”vaan antava”, turvaton, pidetty). Aionstaan kaksi tutkijoista antoi kohteensa määritelmäksi esittelemänsä elämäntarinan juonta kuvaavan laatusanan: ”kohtalokas” ja ”poliittinen”.⁴²

Historiantutkija joutuu kuvaamaan tutkimuksensa kohteena olevien ihmisten näkemykset samassa tekstissä, jossa hän argumentoi oman viestinsä.⁴³ Kysyin biografioiden tekijöiltä, mitä he halusivat museovieraan muistavan koh-

dehenkilöstä näyttelystä poistuessaan. Kysyin myös, millä tavoin näyttely heidän mielestään lisäisi ymmärrystä siitä kulttuurista, aikakaudesta ja yhteiskunnasta, jossa heidän oma kohdehenkilönsä oli elänyt.

Prostituotujen tutkijat halusivat tehdä tutkimuskohteelleen oikeutta: ”Haluan museovieraan ymmärtävän kuinka rajalliset mahdollisuudet Amandalla oli vaikuttaa oman elämänsä kulkuun.” Toinen halusi muistuttaa, että kaikkien kävijöiden sukutaulusta löytyy myös epäsovinnaisia elämää viettäneitä naisia. Naimattomasta kahvilanpitäjästä haluttiin kertoa, että hän oli ollut ”hauska, rohkea ja itsenäinen”, ja hänen kauttaan tutkija halusi muistuttaa, että ”valtavirrasta poikkeavat valinnat” olivat mahdollisia myös 1800-luvulla syntyneille naisille. Päiväkodin johtajan tutkija korosti kohdehenkilönsä merkitystä lasten hyvinvoinnin parantajana ja esitteli häntä esimerkkinä ympäristöönsä vaikuttaneesta toimijasta. Poliitikon tutkija kertoi kohteensa olleen ”tosissaan kiinnostunut naisten ja lasten hyvinvoinnista.” Lapsena kuolleen pikkutyön tutkija halusi yleisön ymmärtävän, millaisia sosiaalisia ja ympäristöstä johtuvia riskejä lapsen elämään 1900-luvun alussa liittyi. Isoäitinsä biografian kirjoittanut halusi yleisön oppivan tuntemaan ahkeran ja taitavan ompelijattaren, joka sai uskonnostaan voimaa. Mieheensä hylkäämästä ”elävän leskestä” toivottiin muistettavan, että hän oli ”vahva ja neuvokas nainen joka huolehti tyttärestään”. Porvarisrouvan tutkijat halusivat valottaa rouvan toimenkuvaa, tehtäviä ja sitä, millä perusteella säätyläisnainen 1800-luvun puolivälissä valitsi puolionsa. Kauppiatar Fiina Aallon elämäkerturi puolestaan halusi vieraiden, erityisesti lasten, muistavan jotain konkreettista Fiinan puodista. Hän toivoi myös tekevänsä ymmärrettäväksi ”yksityisten pienkauppiaiden aikakautta”. Neiti Dagmarin toivottiin jäävän kävijöiden mieleen kutsumusamma-

42. Naisia Porissa kyselyn vastaukset 1–13. NPa.

43. Kalela (2010) 55.

tin edustajana ja valottavan sairaanhoitajan ammatin ja työssäkäyvän naisen arjen ja yhteiskunnallisen aseman muutoksia. Kaupunkilehmien elämän tutkija toivoi vieraiden muistavan, että ”1950-luvulle asti monen porilaisen kaupunkilaislapsen oli mahdollista lehmän eloa seuratesaan oppia elämän ja kuoleman tosiasiat”.⁴⁴

Monessa vastauksessa näkyi halu tehdä tutkimuskohteesta merkkihenkilö. Yhdeksän kolmestatoista vastaajasta halusi jättää vieraiden muistiin mielikuvan aikalaisistaan edukseen poikkeavasta yksilöstä. Henkilö haluttiin muistettavan esimerkiksi ”vahvana” tai ”itsenäisenä”. Prostituoitujen tutkijat ja tyypillisen kaupunkilehmän jäljittäjä eivät kuitenkaan liittäneet kohteisiinsa poikkeuksellisen positiivisia henkilökohtaisia ominaisuuksia. Neljäs, joka ei ylentänyt omaa kohdehenkilöään, oli tullut työstämään näyttelyä varten toisen lähes valmiiksi kirjoittamaa pienoisbiografiaa.

Michel Foucault erottaa historian ja arkeologian sillä perusteella, miten ne suhtautuvat monumenttiin. Historia muuttaa monumentteja dokumenteiksi, arkeologia puolestaan muuttaa dokumentteja monumenteiksi. Foucault’n mukaan arkeologi pyrkii kohti monumentin sisäistä kuvausta. Arkeologia pyrki tuottamaan jäljelle ymmärrettävyyttä kiinnittämällä erityistä huomiota sen ainutkertaisuuteen, sen olemassaoloon liittyviin epäjatkuvuuksiin sekä sellaiseen kontekstiin, joka aikanaan oli, mutta jota ei enää ole.⁴⁵ Työryhmä oli foucault’laisessa mielessä ryhtynyt arkeologeiksi. He käyttivät tuottamaansa historiallista tietoa omalle naiselle rakentamansa monumentin vahvistamiseen. Kerrotusta elämästä tuli paitsi julkisen näyttelyn, myös yksityisen ja henkilökohtaisen kulttuuriperintöprosessin raaka-ainetta. Tutkijat *omaksuivat* kohteensa sanan varsinaisessa merkityksessä ja puolustivat omaansa:

”Fiina on ’minun nainen’ Tämän koko prosessin myötä haastavaksi on muodostunut se, että ryhmäläisiä ja ’naisia’ on paljon ja ajatukset nais-

tamme eivät aina kohtaa minun naiseni eduksi. Se on selvää, että jokainen meistä haluaa tehdä oikeutta omalle naiselleen, niin minäkin.”⁴⁶

Omaksumisen aste vaihteli sen mukaan, kokiko tutkija itse valinneensa tutkimuskohteen vai saaneensa toisten valitseman kohteen. Itse valituksi koettu tutkimuskohde omaksuttiin nopeammin kuin toisilta saaduksi koettu kohde. Irtolaisnaisten tutkijat kertoivat aluksi ihastuneensa ”hurjiin” kohteisiinsa. Kaksivuotiaana kuolleen Rauha Johannan biografiaa kirjoittanut viiden lapsen äiti tunsu aluksi eläytyvää pelkoa, koska yksi kirjoittajan omista lapsista oli 3-vuotias. ”Lapsen kohtalo suorastaan puistatti.”⁴⁷ Omaksumiseen sekoittui myös tutkimuksellista velvollisuudentuntoa: ”Olin innokkaan kiinnostunut tutustumaan hänen elämäänsä, mutta jännitin, löytäisinkö hänestä tietoa.”⁴⁸ Heikoimman tunnesiteen tutkimuskohteeseensa solmivat ne, jotka olivat tulleet prosessiin vasta keväällä 2012 työstämään puolivalmista biografiaa.⁴⁹ Hekin ehdivät toki kiinnostua kohteestaan: ”tuntuu kuin etsisi tietoa kuolleesta sukulaisesta.” Mutta: ”Niin läheiseksi Dagmar ei ole varmastikaan muodostunut, kuin monelle jo syksyllä aloittaneille heidän naisensa ovat.”⁵⁰ Yksi vastaaja kertoi prosessin aikana kyllästytneensä kohdehenkilöönsä. Hän ei kokenut tai ollut tehnyt kohdetta omakseen.

44. Naisia Porissa. Kysely biografiatyöryhmän jäsenille. Vastaukset 1–13. Vastauslomakkeet ovat toistaiseksi tämän artikkelin kirjoittajan hallussa. NP.a.

45. Foucault (2005) 11–16.

46. Naisia Porissa. Kysely biografiatyöryhmän jäsenille. Vastaus 5. NP.a.

47. Naisia Porissa. Kysely biografiatyöryhmän jäsenille. Sitaatit ovat esitysjärjestyksessä vastauksista 12, 11, 2 ja 10. NP.a.

48. Naisia Porissa. Kysely biografiatyöryhmän jäsenille. Sitaatit ovat esitysjärjestyksessä vastauksista 5, 13 ja 8. NP.a.

49. Naisia Porissa. Kysely biografiatyöryhmän jäsenille. Vastaukset 1, 3 ja 4, c.f. 3 ja 4. NP.a.

50. Naisia Porissa. Kysely biografiatyöryhmän jäsenille. Vastaukset 1, 3 ja 4. NP.a.

Omaksuminen ei estä tutkijaa ottamasta kriittistä etäisyyttä tutkimuskohteeseensa. Irto-laisnaisten tutkijoiden ihastus haihtui biografiaprosessin edetessä. Tilalle kasvoi myötätunto ja oikeuden tekemisen sekä äänen antamisen halu: ”Olen myös surullinen ja ehkä vihainenkin hänen puolestaan.” ”Olen ehkä hivenen pöyristynyt.” ”Tunnen, että Hämysilmä ei ole saanut elin-aikanaan puheenvuoroa ja minun tulee ainakin hetkeksi nostaa hänen elämänsä ihmisten tietoisuuteen.” Kuolleen lapsen lyhyttä elämänhistoriaa työstänyt tutkija puolestaan ylitti prosessin myötä kuoleman aiheuttaman järkytyksen ja tunsikin enää surua siitä, että ”vahvan persoonan” elämä oli päättynyt ennen aikojaan.⁵¹

Kulttuuriperinnöksi löydetään ja valitaan historian todisteita

Historiallinen kulttuuriperintö on eurooppalainen keksintö. Termin käyttö on yleistynyt viime vuosina ja sen sisältö on osin muuttunut, osin hämärtyneet. Matti Klinge tekee tämän käsitehistoriallisen muutoksen näkyväksi ja kytkee suomalaisen kansallisen monumentalisoinnin käytännön erottamattomaksi osaksi 1700-luvun lopun Euroopasta Suomeen omaksuttua kansallista historiointikäytäntöä.⁵² Historiointikäytännön muuttuessa kulttuuriperintöprosesseihin on jäänyt jäänteitä aiemmista tavoista rakentaa menneisyydelle merkityksiä.

Kulttuuriperintöprosessit ovat aina oman aikansa nykykulttuuria. Ne ovat monella tapaa historiallisia. Historia on ensinnäkin niiden raaka-aine ja käyttövoima: Ilman historiaa ei menneisyyden jälki ole tuotettavissa kulttuuriperinnöksi. Kulttuuriperintöprosessit ovat sidottuja aikaan ja niillä on erilaisia kestoja. Kulttuuriperintön valitsemista ohjaavat valinta-ajan ja valitsijan arvot. Monumentti on aina tietystä historiallisesta hetkestä tulevaisuuteen suunnattu viesti. Se pystytetään muistuttamaan pystytyshetkellä tärkeäksi koetusta menneisyydestä.

Yhteisöt ja yksilöt rakentavat temporaalista itseymmärrystä käyttäen rakennusaineina his-

torioita ja historiatietoa. Pertti Anttonen käyttää tällaisesta rakentamisen tavasta *traditionalisaation* käsitettä. Traditionalisaatio tarkoittaa, että menneisyyden sisältö määritellään presentistisesti eli nykyhetken näkökulmasta palvelemaan nykyaikaisen yhteiskunnan tarpeita.⁵³ Millä tavoin edesmenneiden naisten ja tyypillisen lehmän elämä traditionalisoitiin, kun se esitettiin museoympäristössä?

Pienoisbiografioiden tuottamisen ajan hanke oli orientoitunut historiantutkimuksellisesti ja kulki tutkimusmenetelmiin viittaavalla nimellä ”Kaupunkilaisnaisten jäljillä”. Työnimi viittasi myös siihen, että tutkittujen naisten elämään liittyviä rakennuksia ja paikkoja oli vielä jäljellä. Kun jäljittäminen oli saatu päätökseen ja biografiat kirjoitettua, alkoi traditionalisointi. Näyttelyn nimeen nostettiin tammikuussa 2012 kolme pienoisbiografioista poimittua aikalaiskäsitettä: *Kutsumus, kiusaus ja lysti*. Suunnittelukokouksen osanottajat innostuivat käsitteiden merkityksestä nykyisyyden ja menneisyyden erosta. Traditionalisaation sisällöksi tuli siten menneen erottaminen nykyisyydestä.⁵⁴ Otsikko houkutteli näyttelyvieraan eläytymään kulttuuriin, joka on vielä ymmärrettävissä, mutta jota ei enää ole.

Historian representanssi ei koostu vain historiantutkimuksen todistelusääntöjen noudattamisen esittelystä ja esitetyn tulkinnan omaksumisesta. Representaatioita omaksutaan kaikilla historiakulttuurin kentillä. Biografian kirjoittaja solmi tutkimuskohteeseensa vahvan tunnesi-

51. Naisia Porissa. Kysely biografiatyöryhmän jäsenille. Sitaatit ovat esitysjärjestyksessä vastauksista 2, 11, ja 13. NPa.

52. Klinge (2010) 50–55.

53. Pertti Anttonen (2005) *Tradition through modernity. Postmodernism and the nation-state in folklore scholarship*. Helsinki: Finnish Literature Society, 7, 13, 81 ja 83. Anttonen käsite on käyttökelpoinen, joskin on kysyttävä, mikä ero on *historioinnilla* ja traditionalisaatiolla. Käytän tässä artikkelissa kuitenkin tätä folkloristiikan teorian kehittämiseen liittyvää ja hyvin artikuloitua käsitettä.

54. Työryhmäkokouksen muistio 9.1.2012, 10.00–12.00. NPa.

Hilja Santalan ompelukone muuttuu kulttuuriperinnöksi. Anna Sivula.

teen. Tästä seuraa tavalla tai toisella halu rakentaa tutkimuskohteen elämästä yleisöä yhdistävän tunteen vallassa jaettu elämys ja ohjata historian harrastajat tutustumaan omaan tutkimuskohteeseen. Se, missä määrin yleisö jakaa elämyksen, ratkeaa vasta representaation ja omaksujan välisissä neuvotteluissa.

Menneen representoimiseen sisältyy keksimistä ja luovuutta. Keksinnöistä, jotka menestyvät ja omaksutaan laajalti käyttöön, puhutaan innovaatioina. Innovaatio voi olla idea, käytänne tai esine. Silloin kun uuden idean, käytänne tai esineen tuottaminen perustuu menneisyyttä koskevan tiedon hyödyntämiseen, voi puhua retrovaatioista. Retrovaatio tarkoittaa menneisyyteen jääneen kohteen kekseliästä kääntämistä sellaiseksi, että se on omaksuttavissa uuteen käyttöön. Retrovaatio on jälleenlöytämiseen perustuva, menneisyyttä koskevaa tietoa hyödynnettävä innovaatio: re-alkuliite kertoo, että jokin on tapahtunut ”uudestaan”, ja -trovaatio viittaa löytämiseen (ransk. *trouver*).

Menneisyyden artefaktin voi kytkeä täyttämään uutta tehtävää tai menneisyyden artefaktin vanhan tehtävän voi herättää henkiin uudessa ajassa, uudella tavalla. Retrovaatioon sisältyy löytämisen tuottama uutuudenviehätys, menneisyyden ja nykyisyyden välisen yhteyden tekeminen läsnä olevaksi ja uuden merkityksellisen historiakulttuurisen idean, käytänne tai esineen julkaiseminen. Merkityksetön pihapiiri on historian avulla muutettavissa paikaksi, jossa Hämysilmä pidätettiin ensimmäisen kerran.

Mitä museossa tapahtuu esineille, kun ne tuotetaan biografisen tiedon avulla historian todisteiksi? Esimerkiksi käy ompelukone, jonka ääressä kyttyräselkäinen Hilja Santala ansaitsi elantonsa. René Magrittea mukaillen: ”Ceci n’est pas une machine à coudre.”⁵⁵ Esine ei enää ole ompelukone.

55. ”Tämä ei ole ompelukone.” – *Nyt julkaistu Anna Sivulan artikkeli on läpikäynyt tieteellisen vertaisarvioinnin.*

Todisteen autenttisuus vahvistaa todistamalla tuotettuja uusia merkityksiä. Biografinen tieto muuttaa museoon tuodun ompelukoneen eletyksi ompelukoneeksi. Ompelukone muuttuu eletyn elämän jäljestä menneisyyden ymmärtämistä palvelevaksi kulttuuriperinnöksi ja ottaa paikkansa arkisena monumenttina. Historiointi tuottaa monumentteja, halusimme tai emme. Monumentalisointia ei siis kannata kieltää, vaan

on pyrittävä ymmärtämään sitä retrovatiivista aktiivisuutta, johon uutta kulttuuriperintöä tuotettava monumentalisointi perustuu. Pohjimmiltaan kyse on siitä, millaisia merkityksiä historioitsija keksii tarjota löydettäväksi menneisyyden jäljiltä ja kuoleman tyhjentämästä tilasta. Ellei yleisö löydä menneisyyden tilalle historiaa, se löytää tyhjän tilan täytteeksi jotain muuta.